

ЛЕКЦІЯ 4. LECTIO QUARTA

NOMEN SUBSTANTIVUM.

ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ. ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ

План

1. Іменник (nomen substantivum).
2. Перша відміна іменників (declinatio I).
3. Друга відміна іменників (declinatio II).
4. Третя відміна іменників (declinatio III).
5. Четверта і п'ята відміни іменників (declinatio IV et V).
6. Юридична термінологія.

§ 1. ІМЕННИК (NOMEN SUBSTANTIVUM). ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ІМЕННИКА

Латинська мова зберегла праіндоевропейські категорії роду, числа та відмінка.

*Число (**numērus**)*

singulāris (однина);

plurālis (множина);

duālis (двоїна).

*Рід (**genus**)*

Усі іменники латинської мови поділяються на три роди:

masculīnum – чоловічий рід – **m**;

feminīnum – жіночий рід – **f**;

neutrum – середній рід – **n**.

Відмінок (casus)

Nominatīvus	– називний	(N);
Genetīvus	– родовий	(G);
Datīvus	– давальний	(D);
Accusatīvus	– знахідний	(Acc.);
Ablatīvus	– відкладний	(Abl.);
Vocatīvus	– кличний	(V).

§ 2. ВІДМІНА. DECLINATIO.

Залежно від характеру основи та системи відмінкових закінчень у латинській мові іменники поділяються на **п'ять** відмін:

- I відміна – **declinatio prima;**
- II відміна – **declinatio secunda;**
- III відміна – **declinatio tertia;**
- IV відміна – **declinatio quarta;**
- V відміна – **declinatio quinta.**

Практично відміну найпростіше **визначити за закінченням родового відмінка однини.** Форми родового відмінка подаються при словниковому записі іменників.

N.B! Основу іменника визначаємо, відкинувши закінчення родового відмінка

відміна	закінчення <i>G. sing.</i>	закінчення <i>G. pl.</i>	Наприклад
I	-ae	-arum	fiducia, ae, f – застава <u>fidūciae</u>
II	-i	-orum	popŭlus, l, m – народ <u>popŭli</u>
III	-is	-um/ium	heres, ēdis, m – спадкоємець <u>herēdis</u>
IV	-us	-uum	usus, us, m – користування <u>usus</u>
V	-ei	-erum	species, ēi, f – вид <u>specieī</u>

§ 3. СЛОВНИКОВА ФОРМА ІМЕННИКА

Іменники у словниках записуються за таким принципом:

**а) форма називного відмінка однини
(nominativus singularis);**

**б) форма родового відмінка однини
(genetivus singularis);**

для **pluralia tantum** подається форма родового відмінка множини (**genetivus pluralis**).

Іноді слово може записуватись повністю у формі генетива або подаватися кінець його основи, якщо при відмінюванні вона зазнає певних змін.

с) Скорочене позначення роду (m, f, n):

terra, ae, f - земля;

bellum, i, n - війна;

homo, inis, m - людина;

tenebrae, arum, f - сутінки;

lex, legis, f - закон;

gelu, us, n - холод.

§ 4. ПЕРША ВІДМІНА ІМЕННИКІВ DECLINATIO PRIMA

До I-ої відміни належать іменники **жіночого, чоловічого, спільного та сумісного** родів із закінченням **-a** у nominativus singularis та **-ae** у genetivus singularis.

У pluralia tantum виступають закінчення:

-ae (для N. pl.),

-ārum (для G. pl.);

ОСНОВА ЦИХ ІМЕННИКІВ ЗАКІНЧУЄТЬСЯ НА **-ā**:

<i>rapī<u>n</u>a, ae, f</i>	– пограбування;
<i>regul<u>a</u>, ae, f</i>	– правовий принцип, правило;
<i>caus<u>a</u>, ae, f</i>	– справа;
<i>caus<u>a</u> publīca</i>	– кримінальна справа.
<i>querell<u>a</u>, ae, f</i>	– скарга, позов;
<i>tenebra<u>e</u>, arum, f</i>	– сутінки;

Парадигма іменників I відміни

N. sing.	caus -a - <i>справа</i>	N. pl.	caus -ae
G.	caus -ae	G.	caus -ārum
D.	caus -ae	D.	caus -is
Acc.	caus -am	Acc.	caus -as
Abl.	caus -a	Abl.	caus -is
V.	caus -a	V.	caus -ae

§ 5. ДРУГА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ DECLINATIO SECUNDA

До II-ої відміни належать іменники **чоловічого** та **середнього** роду, а також *невелика* група іменників **жіночого** роду, які мають історичну основу **-o/e**.

Іменники **чоловічого** роду у nominativus singularis мають закінчення **-us**, **-er**, **-ir**, жіночого **-us**, середнього – **-um**. У genetivus singularis усі іменники мають закінчення **-i** (plur. tantum **-orum**):

advocāt<u>us</u> ,	i, m	- адвокат;
arbīter ,	tr<u>i</u>, m	- суддя;
puer ,	er<u>i</u>, m	- хлопець;
vir ,	i, m	- чоловік;
fag<u>us</u> ,	i, f	- бук;
don<u>um</u> ,	i, n	- подарунок;
argument<u>um</u> ,	i, n	- доказ;
pact<u>um</u> ,	i, n	- договір;
decret<u>um</u> ,	i, n	- постанова, декрет.

Парадигма іменників II відміни

N. sing.	popŭl - us	ag - er	fag - us	don - um
G.	popŭl - i	agr - i	fag - i	don - i
D.	popŭl - o	agr - o	fag - o	don - o
Acc.	popŭl - um	agr - um	fag - um	don - um
Abl.	popŭl - o	agr - o	fag - o	don - o
V.	popŭl - e	ag- er	fag - us	don - um

N. pl.	popŭl - i	agr - i	fag - i	don - a
G.	popul - ōrum	agr - ōrum	fag - ōrum	don - ōrum
D.	popŭl - is	agr - is	fag - is	don - is
Acc.	popŭl - os	agr - os	fag - os	don - a
Abl.	popŭl - is	agr - is	fag - is	don - is
V.	popŭl - i	agr - i	fag - i	don - a

народ

поле

бук

подарунок

§ 6. ТРЕТЯ ВІДМІНА ІМЕННИКІВ DECLANATIO TERTIA

Третя (III) відміна об'єднує іменники, основа яких закінчується на приголосні та на голосні звуки.

Іменники III відміни у залежності від кінцевого звука основи поділяються на три типи:

приголосний;

голосний;

мішаний.

Парадигми іменників цих трьох типів між собою відрізняються.

compilatio, onis, f – *крадіжка;*

separatio, onis, f – *поділ майна;*

impunitas, atis, f – *безкарність;*

negotiator, oris, m – *посередник;*

subpignus, oris, n – *позичка.*

§ 7. ПРИГОЛОСНИЙ ТИП

До приголосного типу належать **нерівноскладові** іменники чоловічого, жіночого та середнього родів, основа яких закінчується на один приголосний звук:

heres, herēdis m – спадкоємець;

miles – milīt-is m – воїн;

lex, legis, f – закон;

libertas – libertāt-is f – свобода;

nomen – nomīn-is n – ім'я.

Нерівноскладовими називають іменники, в яких кількість складів у **родовому відмінку однини більша**, ніж у **називному**.

Парадигма іменників III відміни приголосного типу

	<i>m</i>	<i>t</i>	<i>n</i>
N. sing.	homo	abies	nomen
G.	homin -is	abiet -is	nomin -is
D.	homin -i	abiet -i	nomin -i
Acc.	homin -em	abiet -em	nomen
Abl.	homin -e	abiet -e	nomin -e
V.	homo	abies	nomen
N. pl.	homin -es	abiet -es	nomin -a
G.	homin -um	abiet -um	nomin -um
D.	homin -ībus	abiet -ībus	nomin -ībus
Acc.	homin -es	abiet -es	nomin -a
Abl.	homin -ībus	abiet -ībus	nomin -ībus
V.	homin -es	abiet -es	nomen -a

§ 8. ГОЛОСНИЙ ТИП ІМЕННИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ

До голосного типу належать іменники, історична основа яких закінчується на **-ī**:

- іменники середнього роду із закінченням **-e, -ar, -al** у N. sing.:

exemplar, āris, n

- *зразок*

rete, is, n

- *сітка*

vectigal, ālis, n

- *податок*

capītal, ālis, n

- *кримінальний злочин*

tribūnal, ālis, n

- *суд, трибунал*

Парадигма іменників III-ої відміни голосного типу

	<i>n</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
N. sing.	vectigal - <i>податок</i>	Tiber - is	turr - is
G.	vectigal - is	Tiber - is	turr - is
D.	vectigal - i	Tiber - i	turr - i
Acc.	vectigal	Tiber - im	turr - im (-em)
Abl.	vectigal - i	Tiber - i (-e)	turr - i (-e)
V.	vectigal	Tiber - is	turr - is

N. pl.	vectigal - ia		turr - es
G.	vectigal - ium		turr - ium
D.	vectigal - ībus		turr - ībus
Acc.	vectigal - ia		turr - es
Abl.	vectigal - ībus		turr - ībus
V.	vectigal - ia		turr - es

§ 9. МІШАНИЙ ТИП ІМЕННИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ

До *мішаного* типу належать *нерівноскладові* іменники, основа яких закінчується на *два приголосні звуки*:

ars, art-is, f	- <i>мистецтво</i>	<u>art-is</u>
hostis, is, f	- <i>іноземець</i>	<u>host-is</u>
fons, font-is	- <i>джерело</i>	<u>font-is</u>
emphyteusis, is, f	- <i>спадкоємна оренда</i>	<u>font-is</u>

та *рівноскладові* іменники:

avis, av-is	- <i>птах</i>
nubes, nub-is	- <i>хмара</i>
nefas, is, n	- <i>беззаконня</i>

Парадигма іменників III відміни змішаного типу

	<i>m</i>	<i>t</i>	<i>n</i>
N. sing.	dens	avis	cor
G.	dent - is	av - is	cord - is
D.	dent - i	av - i	cord - i
Acc.	dent - em	av - em	cor
Abl.	dent - e	av - e	cord - e
V.	dens	avis	cor

N. pl.	dent - es	av - es	cord - a
G.	dent - ium	av - ium	cord - ium
D.	dent - ibus	av - ibus	cord - ibus
Acc.	dent - es	av - es	cord - a
Abl.	dent - ibus	av - ibus	cord - ibus
V.	dent - es	av - es	cord - a

§ 10. ЧЕТВЕРТА ВІДМІНА DECLINATIO QUARTA

До IV-ої відміни належать іменники чоловічого, жіночого і середнього родів, історична основа яких закінчується на **-u**.

Masculinum та femininum

у N. sing. мають закінчення **-us**;

neutrum **-u**;

у G. sing. усі іменники IV відміни закінчуються на **-us**.

Деякі іменники IV відміни не мають чіткої родової

диференціації:	arcus – m, f	- дуга;
	metus – m, f	- страх;
	penus – m, f	- продовольчі запаси;

Парадигма іменників IV відміни

	<i>sing.</i>		<i>pl.</i>	
	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>N</i>
N.	fructu -s	cornu	fructu -s	cornu -a
G.	fructu -s	cornu -s	fructu -um	cornu -um
D.	fructu -ī (u)	cornu	fructi (fructu -bus)	corni (cornu -bus)
Acc.	fructu -m	cornu	fructu -s	cornu -a
Abl.	fructu	cornu	fructi (fructu -bus)	corni (cornu -bus)
V.	fructu -s	cornu	fructu -s	cornu -a

§ 11. П'ЯТА ВІДМІНА DECLINATIO QUINTA

До V відміни належать іменники, які у N. sing. закінчуються на **-es**, у G. sing. їх закінчення **-ei**.

V відміна – особливий морфологічний тип, який належить лише італійським мовам.

V відміна охоплює лише іменники **жіночого** роду. Виняток: **dies (meri-dies)** - *день* (m); але в значенні “термін” – f: **dies constituta** - *призначений день*; **pauperies, ei, f** – *збитки*.

Парадигма іменників V відміни

	<i>sing.</i>		<i>pl.</i>	
N.	re-s	die-s	re-s	die-s
G.	re-I	die-I	re-rum	die-rum
D.	re-I	die-I	re-bus	die-bus
Acc.	re-m	die-m	re-s	die-s
Abl.	re	die	re-bus	die-bus
V.	re-s	die-s	re-s	die-s

Латинські етико-правові терміни

Convenire – подавати позов

Convenire in matrimonium – виходити заміж

Cui bono? Cui prodest? – Кому добре? Кому вигідно?

Culpa lata dolo comparatur – груба помилка

Cum privilegio – з привілеєм

Cum sunt partium iura obscura, reo favendum est potius quam actori

– коли права сторін не ясні,
належить підтримувати відповідача, а не позивача

Curriculum vitae – автобіографія

Damnum emergens – прямий збиток

Damnum infectum – можливий збиток

Dare, facere, praestare – давати, робити, виконувати

Dat veniam corvis, vexat censura columbas – суд
прощає воронів, але карає голубок

De dolo malo – зі злим наміром

De facto – фактично

De gustibus non est disputandum – про смаки не
сперечаються

De iure – по праву

De lege ferenda – (пропозиції) до майбутнього
законодавства

De lege lata – з точки зору діючого законодавства